

Højaltertavlen i Hviding ved Ribe

Tavlens ikonografiske program og dens kirkehistoriske/kirkepolitiske placering lokalt og internationalt

Af Hans Jørgen Frederiksen

1. Tavlens bevaringstilstand

Altertavlen i Hviding (fig.1) er ifølge *Danmarks Kirker* "udført i et sydvesttysk-orienteret værksted, i 1520'rne, efter et træsnit fra 1514 af Nürnbergeren Erhard Schön".¹ I 1894 blev den restaureret af billedskærer Saueremann, Flensborg, og "fuldstændig nystaferet, da den oprindelige bemaling ifølge Saueremann senior var ødelagt af en hæslig nymaling".²

I brev fra oktober 1956, "Forslag og Overslag til Istandsættelse af Kirkens gamle Inventar", skriver kirkemaler Einar V. Jensen: "Undersøgelsen synes at vise, at man da (1894) har fjernet Stafferinger fra sidste Halvdel af 1600erne (foruden hvad der maatte have været af oprindelig Bemaling) for at skaffe rent Træ for den Kridtgrundsbund, der ligger som Underlag".³

Af brev fra Erik Skov til Nationalmuseet af 24. september 1966 fremgår, at tavlen på det tidspunkt stadig havde den omtalte kridering og bemaling fra 1894. Skov anbefaler en "afrensning til træet".⁴

Det fremgår ikke af Nationalmuseets arkiv, hvornår denne afrensning fandt sted; men det er formentlig sket kort tid efter Skovs anbefaling heraf. Under alle omstændigheder fremtræder tavlen i dag stort set uden farve og højst med ganske små fragmenter af oprindelig kridering og farve i nogle få fordybninger i træet.

2. Fløjenes og predellaens figurer

Som tavlen præsenterer sig i dag, er den forsynet med to predellaer, den ene oven på den anden. Den nederste af disse stammer formentlig fra omkring 1682 og bliver derfor ikke omtalt i følgende redegørelse.

Midtskabet, som beskrives mere udførligt nedenfor, rummer naturligvis tavlens hovedmotiv, nemlig en mægtig rosenkrans omkring Gudfader og Den korsfæstede Søn med engle og helgener.

På fløjene ses øverst t.v. ærkeenglen Mikael kamp med Djævelen; nederst t.v. Mikael, der fører israelitterne over Det røde Hav, medens Faraos hær drukner i havet; øverst t.h. Mikael byder en mand at flytte klippestykker fra et sted, hvor en kirke skal bygges;⁵ nederst t.h. Sankt Mikael dræber Antikrist.

Predellaen fremviser De 14 Nødhjælperer samt Den hellige Leonhard. Langt de fleste af nødhjælperne lader sig identificere, medens der er vanskeligheder med et par stykker. Denne problematik skal imidlertid ikke gøres til genstand for behandling i denne omgang. Vi vender dog tilbage til nødhjælperne i forbindelse med tolkningen af midtskabets figurer, idet den overordnede motivkonstellation naturligvis har stor ikonografisk/ikonologisk betydning.

Fig. 1. Altertavlen i Hviding. Foto: Torben Nielsen, Institut for Kunsthistorie, Aarhus Universitet, 1998.

3. Midtskabets billedprogram

Midtskabets hovedmotiv er Treenigheden som en Nædestolsfremstilling, hvor Helligåndsduen dog mangler (fig.2). Den har formentlig været anbragt mellem Faderen og Sønnen som på det grafiske forlæg. Den korsfæstede Kristus, der er større end de øvrige skikkelser, er placeret midt i den store rosenkrans. Umiddelbart over Ham ses Faderen med krone på hovedet og "rigsæble" i venstre hånd. Med højre ("Dextera Dei") gør Han en velsignende gestus.

Faderen er omgivet af engle, og ved Hans højre side ses den apokalyptiske kvinde med barnet. Hun er placeret på måneseglen og bærer krone og scepter.

Pladsen omkring korset og inden for rosenkransens cirkel er iøvrigt opdelt i vandrette friser ved bølgede skyformationer. Tre friser i alt. I den øverste står repræsentanter for Den gamle pagt ved Jesu højre side og for Den nye Pagt ved hans venstre. De gammeltestamentlige skikkelser ledes af Johannes Døberen med Gudslammet. Han er den sidste profet og den sidste

Fig. 2. Hvidingtavlen midtskab. Foto: Torben Nielsen, Institut for Kunsthistorie, Aarhus Universitet, 1998.

repræsentant for Lovens Tidsalder. Blandt hans ledsagere genkendes Moses med Lovens Tavler og Kong David med harpe. De nytestamentlige repræsentanter udgøres af et lille udvalg af apostlene: Peter med nøgle, Johannes med kalk, en skægløs med stav, Paulus med sværd, en fuldkægget mand med stort hår samt Markus-løven og Lukas-oksen.⁶

I frisen derunder står ved Jesu højre side først (nærmest den korsfæstede) en nøgen dreng, der ifølge Danmarks Kirker ”skal forestille Den hellige Werner af Bacharach”, men også lader sig tolke som repræsentant for de drengebørn fra Bethlehem, der myrdedes på Herodes’ bud.⁷ Derefter en diakon (Sankt Laurentius eller Sankt Stefanus), Sankt Pantaleon med hænderne gennemnaglet over og gennem hovedet, Sankt Georg i rustning, Sankt Kristoffer med Jesusbarnet samt en bispehelgen. Alle de identificerbare helgener i denne del af tavlen er martyrer.

Overfor dem, ved Jesu venstre side, står et udvalg af helgener, der ikke er martyrer: En kardinal (formentlig Sankt Jeronimus), en pave (formentlig Sankt Gregor den Store), en bispehelgen med et vokslys (Sankt Blasius),⁸ en mand med pilgrimshat, stav og kirkemodel (måske Sankt Sebaldus),⁹ en skægløs med hat samt en franciskanerhelgen med stav (formentlig San Bernardino fra Siena).

Nederste frise er reserveret kvindelige helgener. Ved Jesu højre side Sankt Katarina af Alexandria,¹⁰ en uidentificeret, Sankt Barbara med kalk, Sankt Dorothea med blomster, Sankt Ursula (tidligere med pil, der nu er erstattet af et kors) samt en uidentificeret med krone. Til den anden side Maria, Anna og Jesusbarnet (Anna Selvtredje) samt fire helgeninder, alle med koneklæde.

Uden for kransen er der øverst anbragt to engle med grene og nederst to grupper af bedende mænd og

kvinder. Gruppen t.v. ledes af en pave fulgt af en kardinal, en biskop, en præst (?) en munk og en nonne, medens forsamlingen t.h. anføres af kejseren fulgt af en konge, en greve osv. Der er således tale om en typpisk katolsk opdeling i gejstlig og verdslig stand. Flere af de små figurer har formentlig været forsynet med rosenkranse. Navnlig kejserens håndstilling peger i den retning.

Selve rosenkransen er placeret på et tresidet, ornamenteret podie. Den består af fem gange ti mindre og fem større, korsmærkede roser. Dertil kommer endnu ti roser på korstræet under Jesu fødder samt fire roser fordelt over og under Jesu arme.

Hele midtskabets billedprogram indrammes af to slanke, snoede søjler, der bærer en smuk, baldakinagtig planteornamentik.

4. Tavlens grafiske forlæg

Allerede Fritz Fuglsang satte i 1926 Hviding-tavlen i forbindelse med et træsnit fra 1514/15 af maleren og billedskæreren Erhard Schön fra Nürnberg.¹¹ Det kendes i flere udgaver som ”Den store Rosenkrans” og måler 44,7 × 29,9 cm.

Den version, der her gengives som fig. 3, er forsynet med længere tysksprogede tekster. Ordene under billedet, ”Kurtz bericht diser figur”, lyder i oversættelse (parenteserne er mine tilføjelser): ”En kort beskrivelse af denne fremstilling: Den guddommelige Treenhed æres af de glødende engles (seraferne) hjertelige kærlighed; Kristi menneskenatur og Maria (den apokalyptiske kvinde med barnet) sammen med de vise, lærde keruber; alle Guds engle, Hans retfærdigheds dommere (troner); patriarker og profeter ved siden af kongeligt herskende engle (Dominaciones = herredømmer); de 12 budbringere: Kristi apostle sammen med Guds vidundervirkende (undergøren-

Wegenwurt Christiſenliche gebets des hymelichen Rosenkrantz begnabet von pabſt Alexander dem. vi. mit. vij. Jar. Leo de
 r. mit. c. Jar. vnd. c. quadragen. Cardinal Raymundus vnd Innocentius. cc. tag. Thomas Alburnus. c. vnd. xl. tag. Biſchoff
 vnd weichbiſchoff zu Bamberg. lxxx. tag. on andor gemayn Ziblaß ſomlichen bettern verliſen. des langen hymelichen Ro-
 ſenkrantz gefert auff. l. Vater vnſer vnd Ave maria. v. glauben. oer kurtz. r. Vater vnſer vnd Ave maria. j. glauben.

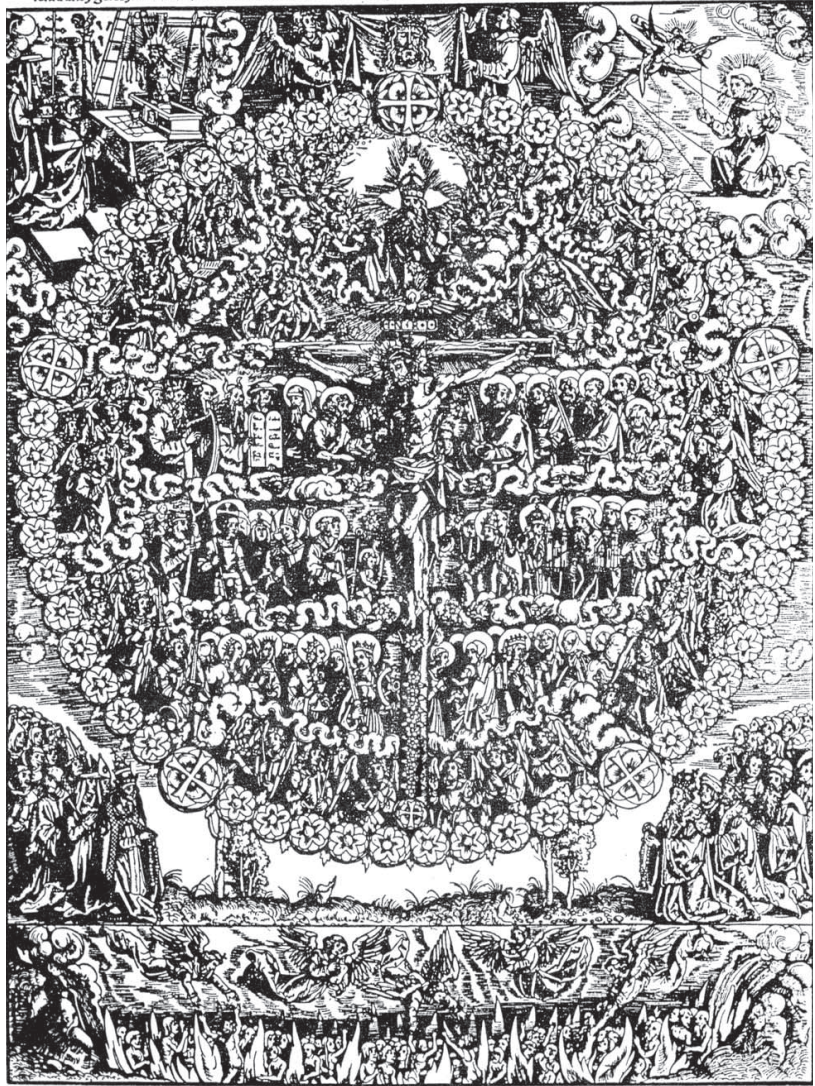

Fig. 3. Erhard Schöns træsmit "Den store Rosenkrantz"
 fra 1514/15.

Zuury kende byde figur. Det trisaligbyr man en in betrichi lid be frænne engel Christi menſchen vnd Mariaſam mit den veyſen gient. Chrenſ All gotte engel vnd richen ſinne geuch.
 egypte. Pantarben Droppben ſey blingliche beſchende engel. Zud ſpitten wagen Christi mit got beſſig vnd beuere. Zende engel. Mariaſam ſey be geuolige gnoſſitue beſtreyer vnd
 ſe krym. Zendebege/Geſurſat vnd Prdanſch engel. Juckſtaren/ Uerſengel gotte Secretary vnd ſepen trage/ Uerſtaren vnd alle gotte beſtigen. Det mit Jued alle beſtigen
 kengel. Jd byll alle geuoligen Elden. Jd gemeynen nuy be beſtigen chriſtenlichen byttern. Jd furderant alle menſchen in ba Reden beuolich bett Zuden.

de) engle (Virtutes = kræfter); martyrer sammen med overmåde bevæbnede bekæmpere (Potetates = magter) af vor fjende; Kirkefædre / kirkefyrster og prælatengle (Principates = myndigheder) / jomfruer / ærkeengle, der er Guds bogførere og scepterbærere / enker og alle Guds helgener. Ær for mig med jubel alle hellige engle til hjælp for alle troende sjæle, til gavn for Den hellige kristne Kirke og til fremme for alle menneskers indtrædelse i den hellige himmelske hær. Amen”. Alt dette er således en udmærket forklaring på det ikonografiske indhold. Bl.a. kan man mærke sig omtalen af samtlige ni englekor.

Teksten over billedet lyder ligeledes i oversættelse fra tysk: ”Modydelse for kristelig bøn af den himmelske rosenkrans, nådigt udstedt af pave Alexander VI: 7 år; Leo X: 100 år og 100 kvadrager;¹² kardinal Raimundus og Innocens: 200 dage; primas Albertus: 140 dage; biskoppen af Bamberg: 80 dage; udstedes uden anden almindelig aflad til den, der ret beder den lange himmelske rosenkrans, som består af 50 Fader Vor og Ave Mariaer og dertil 5 trosbekendelser,¹³ eller i det mindste den korte rosenkrans: 10 Fader Vor og Ave Mariaer og 1 trosbekendelse”. Man kan undre sig over, at den korte rosenkrans tilsyneladende giver ligeså megen aflad som den lange; men sådan synes det, at skulle forstås. De ti roser nederst på Jesu kors, som ses både på Hviding-tavlen og på træsnittet, er ganske givet en hentydning til den korte rosenkrans.

Afladsideen har som bekendt ikke noget at gøre med frelse og fortabelse (Himmel og Helvede) men udelukkende med den bod, der forestår for enhver troende her eller i Skærsilden. Det er i den sammenhæng, man skal se træsnittets skærsildsscene nederst, hvor engle, bl.a. på forbøn fra de rosenkransbedende på jorden, dykker ned og befrier de sjæle, der har opholdt sig tilstrækkeligt længe i den rensende ild.

Det er voksne menneskers kroppe, der står i ilden; men når englene har befriet dem, er de små nøgne børn, dvs. sjæle.

En koloreret udgave af træsnittet (fig.4) er forsynet med små inskriptionsfelter, der angiver betegnelserne for de ni englekor.¹⁴ De tilhørende tekster er mere kortfattede. Øverst: ”Jesus. Det er den himmelske rosenkrans’ broderskab”. Nederst: ”Den, der beder den himmelske rosenkrans, får al den aflad, der er knyttet til Vor kære Frues rosenkrans og dertil 107 år, 100 kvadrager 1780 dage”. Afladen svarer således stort set til den, vi hørte om før. Blot er 420 dage blevet til 1780 dage.

5. Ikonografiske forskelle og ligheder mellem tavle og forlæg

Der er umådeligt mange ikonografiske overensstemmelser mellem træsnittet og Hviding-tavlen men også en del forskelle. For det første er der langt flere engle og helgener på det grafiske blad end på altertavlen. Hvad angår de helgener, der er med begge steder, er de i flere tilfælde lettest at identificere på træsnittet.

Blandt kirkefædre og de andre ”bekendere” er det således klart, at pilgrimshelgenen ikke er Sankt Jakob den Ældre, for han mangler den muslingeskal eller ”Sankt Ibsskal”, som han bærer i apostelskaren oven over, og franciskanerhelgenen længst til højre er tydeligvis San Bernardino fra Siena, for på hans stav ses Jesu navn i solglorie.

Blandt martyrerne er det nøgne barn en meget lille dreng (relativt mindre end på altertavlen), hvilket kunne bestyrke antagelsen, at det drejer sig om et af børnene fra Bethlehem. Diakonhelgenen bærer en rist og er altså Sankt Laurentius, medens bispehelgenen, der holder et vindsel, er Sankt Erasmus. De tilsvaren-

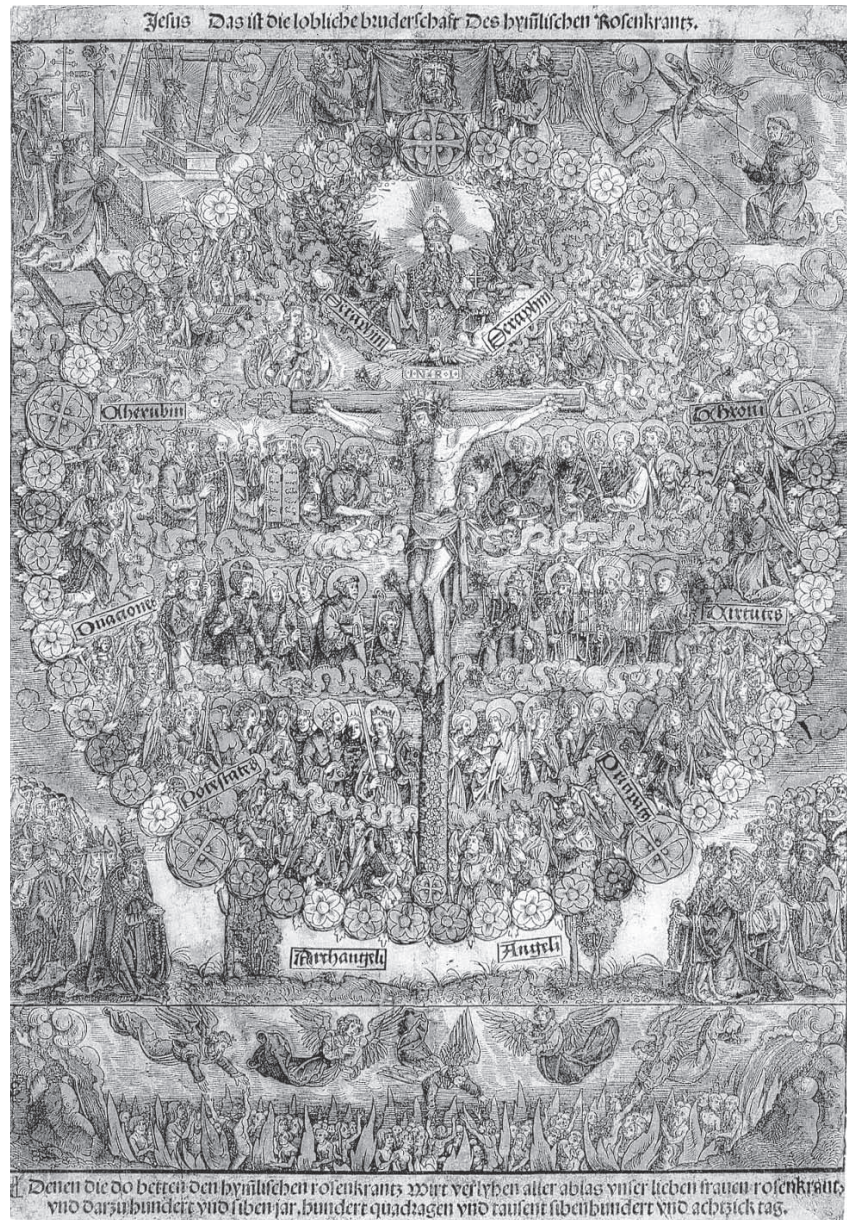

Fig. 4. Koloreret udgave af Erhard Schöns træsnit fra 1514/15. The Metropolitan Museum of Art i New York.

de figurer på Hvidingtavlen mangler deres oprindelige attributter, og vi kan vel tillade os at ”rekonstruere” disse ud fra træsnittet.

Den første blandt de kvindelige helgener er Sankt Katarina af Alexandria, og også i alterskabet har hun formentlig oprindeligt holdt hjul og sværd. På træsnittet holder Sankt Ursula stadig sin pil.

Med udgangspunkt i Erhard Schöns billede kan vi også slutte os til, hvilke slags engle der ses omkring Faderen på altertavlen, nemlig serafer. Englen yderst t.h. sidder på et par korslagte stykker træ, der ved sammenligning med træsnittet viser sig at være en særlig slags tronstol. Englen her repræsenterer altså ”tronerne” eller ”tronenglene”. Også i Hviding er der små englehoveder i skyerne; men syv af de ni englekor er ikke repræsenteret. I træsnittet er de der som før nævnt alle ni ved navns nævnelse.

6. De ni englekor

Betydningen af de ni englekor fremgår med tydelighed af Jacobus de Voragines berømte legendesamling ”Legenda Aurea” fra 1260’erne.¹⁵ Iflg. Jacobus fordeles englene på tre hierarkier hvert med tre ordener. Første hierarki, *Epiphani/højere fremtrædelse*, udgøres af *Serafer, Keruber og Troner*. Til andet hierarki, *Hyperphani/mellem-fremtrædelse*, henregnes *Herredømmer (Dominationes), Kræfter (Virtutes) og Magter (Potestates)*. Tredje hierarki består af *Myndigheder (Principates), Engle (Angeli) og Ærkeengle (Archangeli)*.

1) Seraferne forbindes med ”den højeste kærlighed” og har hjerter som symbol.

2) Keruberne forbindes med ”fuldkommen indsigt” og har åbne bøger som symbol.

3) Tronerne knyttes til ”evig forståelse og glæde” og symboliseres ved stole / tronstole, for ”Gud hviler i dem og de i Ham”.

4) Herredømmerne skal ”regere og befale” og bærer kroner.

5) Kræfterne har ”værker, der skal udføres”, og bærer sceptre.

6) Magterne skal ”overkomme forhindringer og modstå angreb”. De bærer sværd.

Det gælder om hele andet hierarki, at de ”er ledere og herskere over menneskets verden som helhed”.

Tredje hierarkis indflydelse er ”defineret og begrænset”:

7) Myndighederne har magt over et område (”provins”) og bærer kroner og mitraer.

8) Ærkeenglene knyttes til mange mennesker, f.eks. en by, og bærer sceptre og bøger.

9) Englene har hver især ansvar for ét menneske og bærer diademer.

En stor del af denne systematik fremgår af træsnittet, men er ikke tilnærmelsesvis så detaljeret udtrykt på Hviding-tavlen. Til gengæld optræder Ærkeenglen Mikael som før nævnt i hele fire relieffer på fløjene. Og med alt det han bl.a. iflg. *Legenda Aurea* står for (han er ”Kirkens fyrste”, han vejer sjælene på dommedag, fører dem til Paradiset, bekæmper Satan i dragens skikkelse etc.), bringer han hele billedprogrammet ind i et eskatologisk perspektiv.

Der er flere iøjnefaldende forskelle på det grafiske blad og Hviding-tavlen:

Træsnittet har øverst t.v. et af tidens kendteste afladsmotiver, Pave Gregors mirakelmesse, og t.h. Den hellige Frans af Assisis stigmatisering. Her har altertavlen i stedet to engle med kviste.

Træsnittet har øverst i midten Veronicas svededug, der også er et vigtigt afladsmotiv – ja, faktisk et af de ældste, vi kender. Svededugen er ikke med på altertavlen.

På træsnittet bæres den store rosenkrans af to grupper af træer. I altertavlen er disse erstattet af et tresi-

det podie med vegetation. Podiet ”frembærer” afladsmotivet og understreger dets hellighed.

Træsnittet har Helligåndsduen mellem Faderen og Sønnen. Den mangler i Hviding men har måske været der.

Træsnittet har ni kolorerede roser på grene, der udgår fra korset samt én ukoloreret mellem Faderen og Helligåndsduen. At den tiende rose ikke er blevet rød, skyldes formentlig en forglemmelse. Tavlen har kun fire af de ti roser anbragt nogenlunde symmetrisk omkring korsets øvre del. Dermed er en væsentlig symbolik gået tabt, hvilket vel skyldes, at den, der har skabt tavlens billedprogram, ikke har været helt fortrolig hermed.

Endelig har kun træsnittet Skærsilden med nederst. I forbindelse med Hviding-tavlen må man tænke sig til den; men det er evident, at troen herpå er en forudsætning for hele den teologi, der udfolder sig i midtskabet.

Til gengæld fremviser predellaen de 14 + 1 nødhjælpere, som understreger altertavlens overordnede budskab om bønnens og ikke mindst for-bønnens store betydning.

7. Rosenkransfromheden

For en grundigere præsentation af rosenkransteologien og dens oprindelse og udvikling henvises til Anne Winston-Allen: *Stories of the Rose: The Making of the Rosary in the Middle Ages* (University Park, Pennsylvania, 1997). Her skal blot gives en kort indføring.

Traditionelt forbindes rosenkransfromheden med Dominikanerordenens grundlægger, Den hellige Dominicus (1170-1221); men den helt store udbredelse blev der først tale om i sidste del af 1400-tallet, og det var også først på den tid, at de rosenkrans-

bønner, der endnu i dag er de mest populære, opstod. Særligt betydningsfuld i denne forbindelse var dominikaneren Alain de la Roche eller Alanus de Rupe, hvis skrift *Apologia* fra første halvdel af 1470'erne omhandler og promoverer forskellige rosenkransbønner.¹⁶ På samme tid opstod de tidligste rosenkransbroderskaber, først i Köln 1474 og siden overalt. I Köln udførtes et votiv-billede (maleri), som blev typedannende: Maria breder sin kappe ud over to grupper af mennesker af gejstlig og verdslig stand, anført af henholdsvis pave og kejser og alle med rosenkranse i hænderne. Billedet eksisterer ikke mere; men et tilsvarende og endnu bevaret fremstilledes til Sankt Andreaskirken i samme by.

Fra Danmark har man længe kendt til eksistensen af senmiddelalderlige rosenkransbroderskaber i Slesvig og Odense, og der kan næppe være tvivl om, at de også har været at finde mange andre steder. I Odense lod dronning Christine en præst ved Sankt Albani kirke, Michael Nicolai (Hr. Michael) oversætte og gendigte Alanus' latinske skrifter. Dronningen bestilte værket i 1496, og det udkom i 1515 kort efter Hr. Michaels død.¹⁷ Af særlig interesse i forbindelse med Hviding-tavlen er Allehelgensrosenkransen fra Alanus' *Apologia* kap.13, hvor de tre quinquagener (3 x 50 Ave Mariaer med 3 x 5 forskellige tilføjelser til navnet Jesus) gennemgås: 1) Den første skal bedes til ihukommelse af *inkarnationen*. Hertil bruges et billede af Jomfru Maria med Barnet. 2) Den anden knyttes til *Kristi lidelse*, og hertil anvendes et billede af Kristus på korset. 3) Den tredje fremsiges med tanke på begivenhederne *fra Kristi opstandelse til himmelfarten, Helligåndens sendelse og "Guds magt over de levende og de døde"*. Derpå skriver han: ”J thänna tri-dhia delenom maa oc haffwas aminnilse aff *allom hälgonom, sökiandhis kyrkior oc hälga mannas altara,*

andelighe älla lekamligha, haffwandhis sina akth til jomffru maria oc til hælga ängla: patriarcha : propheta : apostla : martyres. confessores. oc til hælgha jomffrur. Thänna matthan är ganska gudeliken, ffruktsam oc mykydh nyttogh".¹⁸

8. Kirkehistorisk/teologisk sammenhæng iøvrigt

Af særligt væsentlige senmiddelalderlige temaer, der hører til baggrunden for Hviding-tavlens billedprogram, kan følgende nævnes:

Inkarnationens mysterium, altså dette at Gud blev menneske, og at han blev det helt og fuldt i Jesus fra Nazareth, den korsfæstede, fremhæves igen og igen i billede og på skrift. Kirken anskues bl.a. og ikke mindst som Kristi Legeme: "Og I er nu Kristi legeme og hver for sig hans lemmer. Og Gud har i Kirken for det første sat nogle til apostle, for det andet nogle til profeter, for det tredje nogle til lærere". (1. korintherbrev 12,27 ff.). Hele altertavlen er Kirken, og "programmet" breder sig ud i kirkerummet og inddrager os alle. Tidens udtalte *Kristi Legems-kult* hører også hjemme i denne sammenhæng.

Ser vi på de to sidste økumeniske kirkemøder eller konciler før de nordeuropæiske reformationer, finder vi, at nogle af de mest iøjnefaldende hovedtemaer på begge møder var *Kirkens enhed* (under "Petersembedets" ledelse og i harmoni med apostlenes efterfølgere, bisperne) og *Kirkens reform* "på hoved og lemmer". Det understreges bl.a. ved Basalkoncilet (1431-45) 4. session 20. juni 1432, at teologiske synspunkter skal fremføres og begrundes med henvisninger til *Den hellige Skrift og kirkefædrene og -doktorerne*.

5. Laterankoncil (1512-17) udtaler, at mange forhold bør føres tilbage til deres oprindelse for "med Guds hjælp at skabe fremgang i overensstemmelse med de hellige fædres etablerede praksis". Filosofi-

ske studier bliver "tomme og tåbelige, som apostlen siger, når de mangler præg af guddommelig visdom og lys fra den åbenbarede sandhed".¹⁹

Hviding-tavlen passer smukt i denne sammenhæng. Den fremhæver *Kristi Legeme* med baggrund i en tro på, at angreb på Kirkens enhed er deltagelse i maltraktingen af Kristi i forvejen forpinte krop. Den peger på særligt vigtige lemmer på denne Kirkekrop – særligt vigtige med hensyn til kirkelig tro og praksis, bøn og forbøn: *Apostlene, kirkefædrene, helgenerne* og blandt disse sidstnævnte især *martyrerne*. Den fremhæver betydningen af *nødhjælpernes forbøn*, og den sonderer på typisk katolsk vis mellem *gejstligt og verdsligt regimente* (pave og kejser etc.).

9. Lokalhistorie

Året efter Frederik I.s tronbestigelse i 1523 blev hans søn hertug Christian (den senere kong Christian III) lensherre for Haderslev og Tørring Len, dvs. den nordlige del af Sønderjylland med undtagelse af Ribe by og dens umiddelbare omegn. Christian var den nye lutherske bevægelse meget venligt stemt. Allerede i 1525 afskaffede han bispetienden i sin forlening. Året efter forbød han præsterne i området at læse sjælemesser og indsatte en provst i hvert herred til at kontrollere, at ordren blev efterkommet. Hertugen betragtede tydeligvis sig selv som Kirkens herre. 1527 afskaffedes de katolske messer fuldstændigt i Haderslev, og dominikanerne blev fordrevet fra byen. Året efter indførtes en luthersk præget kirkeordning i lenet ved en særlig ordinans, de såkaldte "Haderslev-artikler".

Præsten i Hygum, Magister Thomas Knudsen, har givet en beskrivelse af, hvorledes hertugen kaldte alle præster i lenet til Haderslev, hvor de skulle aflægge ed på den nye kirkeordning: "Da bleffue disse

Sogneprester, som icke wilde offuergiffue den Papistiske lærdom oc affguderj, sagt fra deris kirker, som var her *Pauel Mikkelsen i Hueding*; item roedager prest; her hans fionbo fra Sanct tigers kirke (Sankt Thøgers kirke i Endrupskov), her Niels i Gram etc. (hvad dette ”etc.” så dækker over?), oc bleffue andre ordineret i Hadersleue aff Doctore Eberhardus (Eberhard Weidensee) til deres Kirker oc der indsette”.²⁰ Pauel Mikkelsen fra Hviding tog da til Ribe, hvor biskop Ivar Munk gav ham et vikar-embede ved domkirken. Også i 1536, da reformationen indførtes ved lov i kongeriget og dermed også i Ribe, nægtede han at afgive eden. I 1551 hedder det, at han har forladt sit embede, da han ikke ville virke under den nye ordinans!²¹ Menigheden i Hviding ville ikke acceptere den nye præst, Christian Nielsen, hvilket hertug Christian fordømmer i et brev udstedt i Haderslev den 13. maj 1528 til herredsfogeden i Hviding.

For en gangs skyld får man her et vist indblik i en lokal sognepræsts og menigheds holdning til reformationstidens begivenheder, og det er ualmindelig interessant at sammenholde disse holdninger med den altertavle, der må være anskaffet kort forinden, og hvis indhold er så klart ”papistisk” for nu at bruge samtidens terminologi.

Til det papistiske hørte rosenkransbønnen, som de nye protestantiske myndigheder da også gjorde en stor indsats for at udrydde. Men det tog mange år at komme denne meget populære bønnsform til livs. I ”de idolis” fra nationalsynoden i Antvorskov 1546 læser vi: ”det berettes, at paa visse Steder knæler den uvidende Almue endnu foran Afgudsbillederne paa Altrene. Derfor skal Præsten omhyggelig bortvende Almuens Sind fra Beundring for og Dyrkelse af Skulpturer (statuæ), og Præster og Kirkeværger skal

se til, hvad det er for Skulpturer (sculptilia), de Uvidende tilbeder, og tage dem bort for at gøre en Ende paa denne overtroiske Tilbedelse. Desuden skal *Rosenkranse* aflægges og andre Levninger af den papistiske Overtro fjernes.”²²

I 1557 skrev den lundensiske superintendent Niels Palladius: ”Det almene bondefolk lever stadig i dybt mørke og uvidenhed om, hvad der er den sande Gudsdyrkelse. Mange går endnu rundt med deres rosenkrans og bruger indbyrdes den engelske hilsen”.²³

Noter

1. Danmarks Kirker, Sønderjylland, Tønder Amt, s. 1140, København 1957.
2. Som note 1. 1142.
3. Nationalmuseet, Antikvarisk topografisk arkiv.
4. Nationalmuseet. Antikvarisk topografisk arkiv.
5. Det sværd, som en mand bærer i relieffets forgrund, er en forkert restaurering fra 1800-t.
6. Danmarks Kirker kalder ganske vist den fuldskæggede mands hår en ”turban” (s. 1140); men det er hår.
7. Den malede rosenkransaltertavle fra 1515 i Bamberg-katedrales Sankt Antonius-kapel (oprindeligt i samme bys dominikanerkirke) har en med Hvidingtavlen umiddelbart sammenlignelig ikonografi og fremviser på det tilsvarende sted i kompositionen en hel lille gruppe af meget små nøgne børn.
8. Danmarks Kirker siger ”Augustinus?” (s. 1142).
9. Danmarks Kirker siger Jakob den Ældre.
10. Tårnet er en ny tilføjelse, der tager udgangspunkt i en fejlagtig tolkning af kvinden som Sankt Barbara.
11. Fuglsang 1926 s. 321-48.
12. Kvadrage: 40 dage.
13. En mere almindelig udbredt rosenkrans har 50 Ave Maria og 5 Fader Vor.
14. Den her gengivne udgave befinder sig på The Metropolitan Museum of Art i New York.
15. Jacobus de Voragine: The Golden legend. Oversat af William Ryan, 2 vols, Princeton, New Jersey, 1993, vol. II, s. 201-11.
16. Alanus de Rupe blev født ca. 1428 i Bretagne og døde i 1475 i Nederlandene.

17. Steidl, 1924.
18. Alanus de Rupe: Junfru Marie Psaltara, svensk oversættelse fuldført 1534, s. 480 f.
19. Norman P. Tanner: Decrees of the Ecumenical Councils, vol. 1: Nicaea I to Lateran V, London, 1990.
20. Fuglsang 1926 s. 346.
21. Kinch 1884, bd. 1, s. 477, 501, 568.
22. Beckett 1936, II, s. 255 ff.
23. Martin Schwarz Lausten: Biskop Niels Palladius, København 1968 s. 50.

Litteratur

- Beckett, Francis: Reformationen og Billedkunsten i Danmark, *Tilskueren* 53, 1936, s. 255 ff.
- Fuglsang, Fritz: Der Hochaltar zu Hvidding, *Nordelbingen*, Flensborg 1926, s. 321-48.
- Kinch, J.: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*, Odder 1884.
- Steidl, P.D.: *Vor Frues Psalterbog*, København 1924.